

פרק 1 – זהות יהודית משלהי המאה ה-19 ועד קום המדינה

מהי זהות?

המונח "זהות" נהיה נפוץ מאד בשיח הציבורי בשנים האחרונות, כמו לדוגמא כשאנו מדברים על "פוליטיקת זהויות", או "זהות מזרחית". אבל כפי שמציינים חוקרים שונים שכתבו על הנושא, המשמעות של רחוקה מאד מלהיות ברורה – לא עבור פוליטיקאים ואחרים שמשתמשים בו בחופשיות, ולמעשה גם לא עבור חוקרים רבים, מתחומים שונים.¹ יש סיבות שונות לבלבול הזה, ומעל לכל הוא נובע מכך שיש לו משמעויות שונות מאד בתחומים שונים של המחקר. המשמעות של המונח "זהות" בפסיכולוגיה התפתחותית שונה מהמשמעות שלו בפסיכולוגיה חברתית, והמשמעות בפסיכולוגיה חברתית שונה מאשר בסוציולוגיה. ההבדלים האלו מבלבלים חוקרים מובילים, ועל אחת כמה את הציבור הרחב. סיבה נוספת לבלבול הזה היא שגם כשמדובר באותו תחום מדעי, יכולות להיות למונח הזה משמעויות שונות. לדוגמא, בסוציולוגיה נהוג להבדיל בין "זהות חברתית", "זהות אישית", "זהות קולקטיבית", "זהות קבוצתית" ועוד. לכל אחת מהגדרות האלו יש משמעות שונה.²

הדיון התיאורטי בשאלה הזו הוא מורכב מאד, אבל גם אינו הכרחי לצורך העבודה הזו. לצורך השאלה של הזהות המזרחית, אפשר לקבל את ההגדרה המקובלת בסוציולוגיה ל"זהות קולקטיבית". זאת היא חלק מההגדרה של האדם בפני עצמו, וכוללת את המרכיבים שמשותפים לפרט ולאחרים בקבוצה חברתית מוגדרת, כמו מגדר, מקצוע, קבוצה אתנית וכו'. כלומר, לכל אדם יש גם זהות אישית (מה שמיוחד רק לו), וגם זהות קולקטיבית. ליתר דיוק, אפשר לומר שיש לו למעשה שלושה סוגים של זהויות: אישית, חברתית וקולקטיבית, אבל ההבחנה בין זהות חברתית לזהות קולקטיבית אינה קריטית לשאלות של עבודה זו.³

אליעזר בן-רפאל, וליאור ובן-חיים, *זהויות יהודיות בעידן רב-מודרני*. רעננה: הוצאת האוני' הפתוחה, 2006. פרק 1; 1
Vivian L., Vignoles, Seth J., Schwartz, and Koen Luyckx, Introduction to Vignoles, V., Schwartz, S. and Luyckx, K. (eds.), *Handbook of Identity Theory and Research*. New York, NY: Springer New York, 2006; Akeel Bilgrami, "Identity and Identification", in James D. Wright (ed.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam : Elsevier, 2015

David Snow, "Collective Identity" in James D. Wright (ed.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 2015.

Ibid³

ההגדרה הזו היא רק צעד ראשוני בניסיון להגדיר את "המושג הידוע לשמצה בחוסר הסדר שבשימוש בו";⁴ אבל היא מספיקה.

יש לשים לב שהזהות הזו כוללת בתוכה בה שני מרכיבים קריטיים: היא כוללת בתוכה הרגשה של "אנחנו", והיא מרמזת על יכולת פעולה של הקבוצה. ה"זהות" שאנו נדבר עליה היא הרגשה של להיות חלק מקבוצה כלשהי, ותמיד היא מלווה גם במאפיינים אישיים, ייחודיים לפרט. הקבוצה הזאת שאנו מדברים עליה כחלק מהזהות של האדם אינה בהכרח דבר קבוע. היא יכולה להתגבש בזמן מסוים, או לשנות את משמעותה. דוגמא בולטת היא התגבשות של זהות קולקטיבית כתגובה לבעיה משותפת, כמו לדוגמא קיפוח, או מצוקה כלכלית. דוגמא אחרת יכולה להיות זהות שנוצרת מאורח חיים שונה.⁵

זהות מזרחית היא סוג מסוים של הזהות הקולקטיבית. גם זהות לאומית או זהות דתית הן סוגים מסוימים של זהות קולקטיבית.⁶ היחס בין הזהויות הקולקטיביות השונות הוא מורכב, ולרוב נהוג לתאר אותו כהיררכיה של זהויות: לכל אדם עשויות להיות זהויות קולקטיביות שונות במקביל, והוא מייחס לכל אחת מהן חשיבות שונה. החשיבות הזאת יכולה להשתנות עם הזמן, ומה שהיה חשוב מאד בזמן מסוים עשוי להיות חסר חשיבות בזמן אחר.⁷

נקודה חשובה נוספת לגבי הזהות הקולקטיבית היא שזהו במידה רבה רעיון חדש מבחינה היסטורית. גם השאלה הזו מורכבת מאד, ויש תאוריות שונות לגבי השאלה מתי ומדוע הפכו הזהויות לנושא חשוב כל כך. מוסכם לדוגמא שעד בערך אמצע המאה העשרים השאלה הזאת לא היתה חשובה במיוחד, אבל יש פחות הסכמה לגבי השאלה מדוע היא הפכה לחשובה כל כך בתקופתנו.⁸ על כל פנים, יש לשים לב שהשאלה הזאת, והמחלוקת לגביה, נוגעת בעיקר לעצם ההרגשה של הזהות - מדוע אנשים התחילו לשאול את עצמם מהי הזהות שלהם.

⁴ Bilgrami, "Identity and Identification"

⁵ Chalari, *The Sociology of the Individual: Relating Self and Society*. London: SAGE Publications, 2016. Ch. 6
Athanasia

⁶ David, Ohad and Bar-Tal, David, "A Sociopsychological Conception of Collective Identity: The Case of National Identity as an Example". *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 13 No. 4, 2009

⁷ Snow, "Collective Identity"

⁸ בן-רפאל ובן-חיים, *זהויות יהודיות*. פרק 1.